

12. Журналы очередного земского собрания Харьковской губернии с 5 по 17 декабря 1878г. — X., 1879.
13. РДІА. Ф. 1284. Оп. 3. Спр.142, 1878.
14. РДІА. Ф. 1284. Оп. 92. Спр.7, 1879.
15. РДІА. Ф. 1282. Оп. 3. Спр. 218.
16. РДІА. Ф. 1284. Оп. 92. Спр. 138, 1875.
17. РДІА. Ф. 1284. Оп. 92. Спр. 74, 1871.
18. ПСЗ — III. — Т. 10. — № 16927.
19. Савельев А. Старое и новое положение о земских учреждениях. — Казань, 1891.
20. Витте С. Ю. Самодержавие и земство. — СПб., 1908.
21. Институты самоуправления: историко-правовое исследование.
22. РДІА. Ф. 1288. Оп. 2. Спр. 36, 1904.
23. РДІА. Ф. 1288. Оп. 2. Спр. 73. 1906..
24. РДІА. Ф. 1288. Оп. 2. Спр. 3. 1907.
25. РДІА. Ф. 1288. Оп. 2. Спр. 30. 1910.
26. РДІА. Ф. 1288. Оп. 24. Спр. 24, 1912.
27. Державний архів Харківської області (далі — ДАХО). Ф. 19. Оп. 1. Спр. 126-136.
28. ДАХО. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 137-141.
29. ДАХО. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 142.
30. ДАХО. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 198.

Н. О. Кір'язєва
(Донецький держуніверситет)

**ПРО "РЕЛІГІЙНУ ТОЛЕРАНТНІСТЬ"
У ПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ
ЩОДО ЗАСЕЛЕННЯ НОВОРОСІЇ у 60-70 рр. XVIII ст.
(за матеріалами подорожі Й. А. Гільденштедта)**

За умов розбудови громадянського суспільства в Україні особливого значення набуває проблема взаємовідносин між прихильниками різних світоглядних орієнтацій: між віруючими й невіруючими, між різними конфесіями, між державою та церквою тощо. Свобода вибору переконань, можливість її реалізації у конкретних діях та вчинках громадян, взаємоповага й толерантність, на жаль, ще не стали нормою суспільних відносин, про що свідчать численні факти войовничого безбожництва й не менш войовничого клерикалізму, політизації релігійних питань, міжцерковних непорозумінь та ворожнечі на тлі загальної байдужості й апатії. Все це можна вважати проявом глибокої моральної й духовної кризи.

Виступаючи ще за часів Російської імперії не лише сіячем Слова Божого, а й потужним інтегруючим чинником, православ'я набувало рис специфічної інституції. Однак етнічна й конфесійна неоднорідність імперії не давали підстав православній вірі стати базовим, конститутивним принципом російської держави [2, с. 120]. Москва проявляла терпимість у релігійних питаннях задля збереження соціальної й політичної стабільності та отримання господарського зиску з інкорпорованих територій, використовуючи церкву як інструмент державної політики.

Показовими у цьому плані є прояви релігійної толерантності у політиці уряду щодо заселення новоприєднаних земель Півдня у другій половині XVIII ст. Намагаючись поєднати вирішення проблем колонізації Новоросії з схороною південних кордонів імперії, офіційний Петербург на початку 50-х рр. зробив ставку на православних іноземних поселенців. Коли ж сподівання не виправдалися, маніфестом від 4 грудня 1762 р. уряд дозволив всім іноземцям, окрім “жидів”, селитися в Росії, а указом від 9 червня 1763 р. – “будувати й утримувати згідно їхніх законів церкви у місцевостях розселення”. Указом же від 11 червня того ж року дозволялося приймати на поселення до Нової Сербії угікачів і з числа росіян та українців. Іншими указами їм були обіцяні різні пільги: звільнення на 6 років від сплати податків, надання можливості повернутися до свого пана або ж записатися до державних селян чи купців [1, с. 101]. Вищезгадані законодавчі акти викликали у другій половині 60-на початку 70 рр. XVIII ст. потужну переселенську хвилю на територію Новоросійської губернії. Найінтенсивніше залюднювалася її правобережна Єлизаветградська провінція, чисельність населення якої за 1765-1772 рр. збільшилася на 78,96 % [1, с. 110].

Академік Санкт-Петербурзької академії наук Й. А. Гільденштедт, подорожуючи у травні-липні 1774 р. Єлизаветградщиною, спостерігав за динамікою міграційних процесів у регіоні, що знайшло відображення у його мандрівних записках. Формування етнічної та конфесійної структури населення провінції вчений розглядає з позицій господарського зиску. Його цікавлять перш за все ділові якості, побут та рівень освіченості поселенців. Вельми прихильно ставиться Й. А. Гільденштедт до розкольників, підкреслюючи “притаманні їм працьовитість, невибагливість та звичку до порядку” [4, № № 64, 44].

Обставини залучення розкольників до колонізації Новоросії, причини раптової “царської ласки” до “віроотступників” заслуговують особливої уваги. Повернути розкольників до Росії ца-

рат намагався ще на початку 50-х рр. XVIII ст. У березні 1754 р. компетентні установи збирали відомості про кількість та місця розселення розкольників на території Речі Посполитої, а у 1755 р. було оприлюднено “Маніфест про прощення російських підданих, що мешкають у Польщі та Литві”, яким до 1 січня 1757 р. дозволялося повернутися “без всякої боязні чи страху ... на своє прежнее місце”. В 1756-57 рр. втікачі-розкольники рушили з Правобережної України та Білорусі до Новослобідського козацького поселення. Масового ж характеру розкольниківський переселенський рух у Новоросію набув після указу 1764 р., а головним осередком розселення стала Єлизаветградська провінція, до якої було включено і Новослобідське козацьке поселення. Й. А. Гільденштедт, перебуваючи у червні 1774 р. у фортеці Св. Єлизавети, повідомляв про щойно прибулих туди “50 родин розкольників, які за 9 років перед тим осіли у Білгородській провінції (виїхавши з Польщі), але, зважаючи на те, що в Єлизаветградській провінції їм дають більше свободи, вони просять дозволу побудувати хати біля фортеці Св. Єлизавети” [4, № 64]. Загалом Й. А. Гільденштедт нарахував у провінції 9 розкольниківських слобод. Селилися розкольники не лише окремими слободами, а й у містечках, де, як правило, перебирали до своїх рук торгівлю й промисли. У мішаних поселеннях жили відрубно, “зберігаючи свою мову, притаманні Великоросії традиції, одяг, хатне начиння, хоч дехто з них вже лагодив у своїх світлицях комини на малоросійський кшталт”. Через непридатність для оранки сохи в місцевих умовах, розкольники “користувалися великим українським плугом, запозичуючи досвід малоросіян”. На відміну від останніх, вони майже не розводили великої рогатої худоби, надаючи перевагу коням [4, № 44].

У власному проєкті заселення земель Півдня Гільденштедт, визнаючи хист розкольників до господарки, відводить їм особливу роль, зазначаючи, що “доцільніше переселити їх на східний берег Дніпра, де умови господарювання є ліпшими, чим і розкольники були б задоволені (якщо тамтешня влада дотримуватиметься свободи віросповідання)” і держава отримала б безперечний зиск [4, № 53]. Ці міркування Гільденштедта дещо прояснюють у питанні про причини еволюції у ставленні уряду до старообрядців. Оцінивши трудові ресурси розкольниківської спільноти та фінансові можливості її верхівки, що володіла “значними промислами та торгами” у Польщі та в Україні, уряд Катерини II пішов на скасування деяких обмежень щодо розкольників, маючи у цій справі прихований політичний інтерес, якого, між іншим, не збагнув до ладу Гільденштедт.

Оселяючи старообрядців на запорозьких землях, уряд брутально обмежував вольності Війська Запорозького. Цей наступ імперії сприймався козаками як подвійна наруга, бо їх, традиційних оборонців православної віри, змушували примиритися з сусідством “віроотступників”. Оточені з усіх боків військами Росії, запорожці не могли відкрито протиставитися провокативним діям уряду. Своє незадоволення вони проявляли в “ремствуванні” на російську адміністрацію, відмові відвідувати церкви, вбивствах старообрядців [3, с. 27]. Гільденштедт звернув увагу на цілковите ігнорування козаками розкольників, тоді як до волохів і малоросів вони ставилися терпиміше

Отже, схильність до “цивілізованого поведіння” у релігійній сфері, яку намагався продемонструвати царат, була лише модерним засобом збереження цілісності імперії, зміцнення позицій православної церкви як підґрунтя самодержавства.

Література

1. Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII — первой половине XIX века (1719-1858 гг.). — М., 1976.
2. Кашелер А. Россия — многонациональная империя: Возникновение. История. Распад. — М., 1997.
3. Лиман І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя. 1998.
4. Путешествие И. А. Гильденштедта по Елисаветградской провинции (1774 г.) // Елисаветградский вестник. — 1889.

*В. И. Королёв, доктор исторических наук
(Крымский факультет Университета внутренних дел)*

АДМИНИСТРАТИВНО-ПОЛИЦЕЙСКИЕ ОРГАНЫ ТАВРИЧЕСКОЙ ГУБЕРНИИ

(численность, состав и размещение)

Научные исследования по истории правоохранительных органов Крыма и Северной Таврии до настоящего времени отсутствуют. Лишь в ряде работ, посвященных прошлому административно-полицейского аппарата Украины и России встречаются отдельные упоминания о полицейских органах Таврии [1]. Наши изыскания основываются на архивных документах, впервые вводимых в научных оборот.

Во второй половине XIX- начале XX вв. в Таврической губернии действовали органы отлаженной административно-по-